

PROBLÉMY DEBARIERIZÁCIE PAMÍATOK S VYSOKÝM TERÉNNYM PREVÝŠENÍM

MArch Ing. arch. Roman Hajtmanek, PhD.
Ing. arch. Beata Polomová, PhD.

V roku 2010 sa Slovenská republika zaviazala ratifikáciou v Národnej rade SR implementovať do svojej legislatívy medzinárodný Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím. Ide o dohovor podpísaný medzi národným spoločenstvom OSN v roku 2006 v New Yorku, ktorý prebrala každá krajina do svojich legislatívnych rámcov tak, aby sa stal súčasťou jej predpisov a nasledujúcich odporúčaní. Medzinárodná iniciatíva predpokladá, že rámce dohovoru sa budú uplatňovať v životnom priestore bez ohľadu na to, či sa vytvára ako nové alebo je už dlho našou historickou súčasťou. Objekty kultúrneho dedičstva predstavujú špeciálny aspektom životného prostredia, ktoré majú byť v čo najväčšej možnej miere prístupné aj ľuďom so zdravotným postihnutím.

Ako uvádza čl. 1 dohovoru [01]: *Osoby so zdravotným postihnutím zahŕňajú osoby s dlhodobými telesnými, mentálnymi, intelektuálnymi alebo zmyslovými postihnutiami, ktoré v súčinnosti s rôznymi prekážkami môžu brániť ich plnému a účinnému zapojeniu do života spoločnosti na rovnakom základe s ostatnými.* Pojem teda zahŕňa osoby – užívateľov nielen s telesným postihnutím, ale aj osoby so sluchovým alebo zrakovým postihnutím, s mentálnym postihnutím. V čl. 2 dohovoru sa uvádza definícia univerzálneho dizajnu, ktorý sa odporúča ako vhodná metóda na tvorbu prostredí, programov a služieb. V Európe sa okrem pojmu „universal design“ často používajú aj ďalšie pojmy, najmä „design for all“ alebo „inclusive design“ – všetky súvisia s navrhovaním pre rôzne skupiny užívateľov, nielen pre osoby so zdravotným postihnutím, ale aj pre ďalšie skupiny, ako sú starí ľudia, deti, osoby používajúce kočíko a podobne. Všetci ľudia musia mať zabezpečený prístup a užívanie stavieb určených verejnosti. V čl. 9 *Prístupnosť* sa táto vníma v širšom kontexte, nielen ako prístupnosť fyzického prostredia, ale aj ako prístupnosť k informáciám alebo ku komunikácii. Informácie sa musia správne použiť v závislosti od účelu tak, aby boli dostatočne zrozumiteľné a vnímateľné aj pre ľudí s poruchami zraku, sluchu alebo intelektu. Ak hovoríme

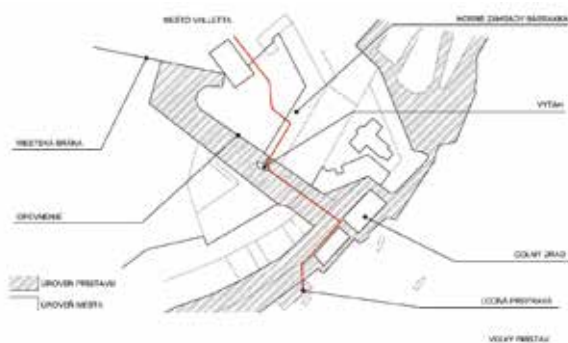
o naplňaní článku 9 *Prístupnosť* v historických objektoch, máme na mysli ich debarierizáciu s naplnením základnej požiadavky – musí sa zachovať pamiatková hodnota stavby. Niet pochýb o tom, že riešenie fyzickej prístupnosti pamiatkových objektov a areálov – ich debarierizácia s použitím nových prvkov – ovplyvňuje ich vzhľad. Téma vyvoláva diskusie o vplyve na pamiatkové hodnoty a zároveň môže posilniť nároky na reverzibilné zásahy do nich. Debarierizácia je náročná, ak ide o budovu s historickou hodnotou s vysokým terénnym prevýšením. Sprístupnenie často umožní zásah do existujúcej morfolologickej situácie cez viditeľnú konštrukciu – no-voťvar, keď hľadanie určitého architektonického kontextu predstavuje žiadaný prístup. Okrem posúdenia vplyvov na pamiatkovú podstatu sa rozhoduje aj medzi ekonomickou náročnosťou a návratnosťou, ktorá spočíva skôr v sociálnej hodnote a v reputácii, ktorú budova sprístupnením získa. V lokalitách UNESCO už vidíme dokonca korekcie starších zásahov novými riešeniami, ktoré sú komplexnejšie vzhľadom na požiadavky univerzálneho dizajnu. Ekonomickú nevýhodnosť nákladov vyrovnávajú rôzne granty, príspevky alebo nadácie. Rozhodovanie medzi pamiatkovou hodnotou a prístupnosťou pre všetkých si tak vyžaduje citlivý prístup a kompromisy zúčastnených strán.

Článok opisuje zaujímavé príklady zo zahraničia, ktoré dokumentujú komplikovanosť tohto procesu.

Barrakka výtah vo Vallette na Malte, lokalita UNESCO

Malta ako člen Európskej únie prevzala tento dohovor pomerne skoro, nadviazala tak na staršie aktivity a materiály návodov *Access For All* už z roku 2000. Dnes vo svojich predpisoch a informačných cirkulároch rozpracúva požiadavky podrobnejšie [03a] aj v spolupráci so svojou Národnou komisiou pre osoby s postihnutím (KNPD). Valletta mala od roka 1905 verejný výtah, ktorý bezbariérový prepájal starý dom colného oddelenia maltského Veľkého prístavu (il-Port il-Kbir) so známymi Hornými záhradami Barrakka, čím skracoval cestu [3]. Výtah postavila londýnska spoločnosť, ktorá sa venovala výstavbe električkových tratí v Británii, Amerike a Južnej Afrike aj na Malte. Dnes je táto trasa od prístavu k záhradám jedným z hlavných prístupových bodov na vstup do centra mesta a má nové riešenie výtahu a zázemia. Pôvodný výtah mal dve kabíny, obidve mohli uniesť až 12 pasažierov. Tvorilo ho 75 ton oceľovej konštrukcie, ktorá bola spolu s navijacím mechanizmom vysoká 60 metrov. Bola horizontálne kotvená vo

Obr. 1 Schéma prepojenia Veľkého prístavu a centra Valletty
Zdroj: archív autorov



viacerých rovinách do telesa kamenného bastiónu a hore bola prepojená mostom s rozponom 7 metrov. Výťah premával denne až do februára 1973, okrem odstávky od októbra 1917 do júna 1919 pre nedostatok uhlia na generovanie elektriny. V roku 1958 bol hlavný prístav privatizovaný a v roku 1960, po odchode britských síl, výťah postupne stratil hlavný zdroj príjmov. Po odstávke sa maltskej vláde nepodarilo nájsť dostatočné finančné prostriedky na spojazznenie, preto ho v roku 1983 definitívne odmontovali. Až v roku 2008 bol v parlamente predstavený návrh previesť dotknuté parcely Vallettskej transportnej spoločnosti, ktorá by Barrakka výťah znovu vybudovala. Návrh však prišiel neskoro a nestihol sa realizovať. V roku 2009 predstavilo ministerstvo dopravy projekt výťahu ako časť architektonických plánov Renza Piana na prebudovanie urbanistického celku mestskej brány, Kráľovskej opery a novej budovy parlamentu. Neskôr bol v roku 2010 vypísaný tender na vypracovanie návrhu a realizácie výťahu. Vyhrala firma Architecture Project. Celý projekt sa financoval najmä z Európskeho fondu regionálneho rozvoja sumou 2,5 milióna eur a vrátil storočné prepojenie medzi centrom Valletty a Veľkým prístavom (obr. č. 1).

Nový výťah vysoký 58 metrov má dve kabíny s plnou kapacitou 21 pasažierov a za hodinu dokáže prepraviť 800 ľudí. Návštevník sa dostane hore za pár sekúnd. Konštrukcia výťahu je železobetónová, potiahnutá transparentným plášťom z eloxovaného hliníka (forma ťahokovu), pred ktorým je zvnútra zasklenie umožňujúce výhľad na okolie (obr. č. 3). Vertikála výťahu je samonosná, nezasahuje do obnoveného opevnenia (obr. č. 2). Celá jeho stena sa reštaurovala aj z dôvodu odstránenia stôp po kotvení starého výťahu. Spojenie betónu a ľahko pôsobiaciho kovu vytvára novotvar, ktorý subtilne dopĺňa svoje historické okolie vysokých a mohutných hradbových kamenných múrov. Šikmá stena bastiónu vytvára pekne modelovanú kamennú štruktúru ako pozadie výťahu pri pohľade z nástupného predpoia. Dokončili ho v roku 2012, čím znovu bezbariérový a komfortne sprístupnili prístav a Horné záhrady Barrakka.

Bezbariérová? Akropola v Aténach, lokalita UNESCO

Prístupnosť bez bariér je citlivou témou aj pri aténskej Akropole. K známemu aténskeму archeologickému nálezisku s výhľadom na mesto vedie zo severnej strany staršia bezbariérová schodisková

plošina pre vozíček a starší výťah, ktorý býva občas pokazený. Od parkoviska vedie k plošine dlhý chodník s rovným, spevneným povrchom (obr. č. 5). Pred príchodom je potrebné sa ohlásiť, aby bolo možné výťah použiť [4]. Povrch vnútorných komunikácií bol dláždený veľkými kameňmi ako prirodzený povrch Akropoly, ktoré však prekážali pohybu na invalidnom vozíčku (obr. č. 7).

Prístupnosť pre všetkých na také svetovo dôležité miesto dnes považuje tamojšie ministerstvo kultúry a športu za svoju prioritu. Preto na Akropole momentálne prebieha dlho očakávaná rozsiahla obnova [5]. Okrem bezbariérového prístupu sa plánovala kompletná rekonštrukcia osvetlenia, ktorú už slávnostne spustili koncom septembra 2020 aj cestou medzinárodného priameho prenosu z otváracieho ceremoniálu. Osvetlenie sponzorovala Nadácia S. A. Onassisa sumou vyše 1,5 mil. eur. Nadácia sponzoruje aj obnovu bezbariérového prístupu. Projekt sa pre oba zámery dlhodobo plánoval a prezentoval v médiách s termínom dokončenia v lete 2020. Rôzne problémy, spojené aj s lockdownom krajiny pre koronavírus, však predĺžili výstavbu a druhá časť obnovy Akropoly sa stále neukončila. Novým termínom dokončenia prác na

Obr. 2 Výťah v kontexte historického okolia
Zdroj: Wikimedia Commons



Obr. 3 Realizácia: Železobetónové jadro s transparentným oceľovým plášťom vyúsťuje nad pôvodnú hradbu do objektu záhrad. Splňa prísnu podmienku nezasahovania do historického opevnenia – je kotvené len v dolnej časti a pri vyústení. Zdroj: Wikimedia Commons



Obr. 4 Detail hornej zastávky výťahu, zdroj: Wikimedia Commons



Obr. 5 Schéma bezbariérového prístupu do areálu Akropoly, zdroj: archív autorov



bezbariérovom výťahu je december 2020. V novembri sa realizovali nové rovné chodníky určené na pohyb na invalidnom vozíku (obr. č. 8). Sú z jemného betónového poteru, ktorý sa stal terčom kritiky archeológov s otázkou, prečo sa nepoužili materiály, ktoré by menej porušili také vzácne archeologické nálezisko a bolo by ich možné podľa potreby odstrániť [5]. V tomto zmysle sa javí požiadavka na reverzibilitu zásahu, na ktorú sa u nás vždy kladie dôraz aj napriek náročnejším technológiám, ako dôležitá. Tento postup kritizuje aj Grécka spoločnosť osôb so zdravotným postihnutím (AMEA), ktorá dopĺňa, že riešenie nového prístupu nie je komplexné, chýba v ňom bezbariérová toaleta a cesta pre nevidiacich. O projekte sa pravdepodobne s dotknutou komunitou nekomunikovalo dostatočne. Nie je však dokončený, je teda možné, že tieto požiadavky budú predmetom ďalších dopĺňujúcich zásahov. Riešenie bezbariérového prístupu k tejto pamiatke UNESCO je neľahké hľadanie kompromisov medzi autentickou historickou hodnotou miesta a použiteľnosťou pre všetkých a je

potrebné riešiť komunikáciu so všetkými dotknutými stranami vopred.

Praha, Petřinská rozhľadňa

Príklad dobrej pripravenosti poskytovať reálne služby osobám so zníženou mobilitou môžeme vidieť na Petřinskej rozhľadni v Prahe. Leží na okraji Pražskej pamiatkovej rezervácie, ktorej podstatná časť je zapísaná v UNESCO. Objekt vznikol v roku 1891 ako konštrukčne menší variant Eiffelovej veže pri príležitosti Jubilejnej výstavy. Na to, aby poskytovala unikátne výhľady na historickú Prahu a jej ďaleké okolie, je umiestnená na vrchole trasy Petřinských sádov s výškou 63,5 metra a vyhladkovou krytou plošinou vo výške 51 metrov (obr. č. 9) [6]. Rozhľadňu spravuje Muzeum hlavného mesta Prahy, ktoré ju zaradilo ako významný bod k sérii tzv. prechádzkových bezbariérových trás Prahou, konkrétne na Trasu č. 3 – Petřinskými sady [7]. Materiály, či už v tlačenej, alebo digitálnej podobe, poskytujú potrebné informácie o trasách a realitnosti ich absolvovania: začiatok a koniec trasy označené zastávkou

Obr. 6 Súčasný bezbariérový prístup do areálu Akropoly
Zdroje: http://www.disabledtravelersguide.com/travel/travel_greece.htm



MHD (autobusová zastávka Stadion Strahov a zastávka Malovanka), dĺžka trasy (uvádzaná petřinská má 3 kilometre), čas jazdy (1,5 hodiny), zameranie (historicko-prírodovedno-športové), náročnosť (ľahká pre všetky typy vozíkov, voľba trasy je odporúčaná aj pre sklony), cenová hladina (do 50 Kč). Podrobnejší opis trasy aj s výstupom k výhľadom ponúka internetová stránka [8]. Prístup k rozhľadni nemožno uskutočniť zo známej a bežne používanej lanovky pre turistov, ktorá je bariérová (obr. č. 10).

Rozhľadňa bola postavená s výťahovým jadrom uprostred a obkolesujúcimi schodmi na výhľady. V roku 2002 prebehla veľká rekonštrukcia veže, ktorá okrem iného umožnila vstup a dobrý rozhľad aj pre vodičárov na dolnej, prvej odchodzí vo výške 20 metrov. Upravila sa aj pôvodná drevená kabína na hornej plošine. Pôvodný výťah má však úzke dvere (60 centimetrov), takže pri požiadavke ísť na hornú plošinu je potrebné presadnúť na upravený vozík, ktorý správa múzea požičiava bezplatne. Toto riešenie je ústretové a vlastne rozhoduje o tom, či sa mnohí turisti vydajú

Obr. 7 Dláždený povrch sa v minulosti doplňal, má však nerovnosti.
Zdroj: <https://www.hexapolis.com/>



Obr. 8 Nové chodníky umožňujúce pohyb na invalidnom vozíku
Zdroj: <https://www.greece-is.com/wp-content/uploads/2020/11/acropolis-wheelchair-pathway-access-thumb-large-1.jpg>



Obr. 9 Vstup na rozhľadňu. Príchod vozíkom je cez zadný vstup.
Zdroj: <http://petrinska-rozhledna.muzeumprahy.cz/>



Obr. 10 Lanovka zo zastávky Újezd s bariérovým vstupom.
Zdroj: Wikimedia Commons



na prechádzku, keďže na trase petřínských sadov sú aj iné atrakcie. Napriek tomu sa ukazujú iniciatívy, aby jeden z magnetov Prahy bol bezbariérový prístupný aj zo strany nástupu známej lanovej dráhy z Malej strany-Újezd.

Záver

Viaceré európske štáty sú v implementácii Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím oveľa ďalej ako Slovensko. Majú spracovanú vybranú legislatívu, čiastkové odporúčania, návody, disponujú praktickými skúsenosťami zo spolupráce s organizáciami zdravotne postihnutých, s inštitúciami, ako sú napr. múzeá, profesijné komory, a hlavne z realizácie v teréne. Všeobecné rozpracovanie u nás prináša napr. Národný program rozvoja životných podmienok osôb so zdravotným postihnutím na roky 2014 – 2020 [2]. Kultúrne dedičstvo je špecifická oblasť, ktorej udržateľnosť vlastných hodnôt je v záujme spoločnosti, preto čl. 30 dohovoru hovorí „o čo

najväčšej možnej miere prístupu“ k historickým pamiatkam. Znamená to, že ide o hľadanie individuálnych riešení, ktoré rešpektujú v konkrétnych situáciách plošné nariadenia národnej a medzinárodnej legislatívy v záujme ochrany kultúrneho dedičstva aj v nárokoch na prístupnosť pre všetkých, čo pri týchto kritériách vôbec nie je jednoduché. Článok vznikol ako jeden z výstupov národného projektu PUN č. 312041APA3 – Podpora univerzálneho navrhovania (2020 – 2022), ktorý je financovaný zo zdrojov Európskeho sociálneho fondu a spolufinancovaný Fakultou architektúry a dizajnu STU v Bratislave. ❖

Zdroje:

[1] Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím. Zb. z. 317/2010. [cit. 2020-08-03]. Dostupné na internete: <[https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/uvod/legislativa/socialna-pomoc-podpora/dohovor-osn-pravach-osob-so-zdravotnym-postihnutim-opcny-protokol-](https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/uvod/legislativa/socialna-pomoc-podpora/dohovor-osn-pravach-osob-so-zdravotnym-postihnutim-opcny-protokol-sk-aj.pdf)

[sk-aj.pdf](#)>.

[2] <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/rodina-socialna-pomoc/tazke-zdravotne-postihnutie/narodny-program-rozvoja-zivotnych-podmienok-osob-so-zdravotnym-postihnutim-roky-2014-2020.pdf>

[3a] Access For All Design Guidelines, 2011 a 006-Circular-03-10-KNPD-1-MEPA

[3] <https://vassallohistory.wordpress.com/the-barracka-lift/>

[4] <https://www.sagetraveling.com/Disabled-Access-at-the-Acropolis>

[5] <https://neoskopos.com/en/178950/archaeologists-and-the-disabled-blast-greeces-decision-to-cement-the-acropolis/a> <https://greece.greekreporter.com/2020/11/02/acropolis-to-become-entirely-accessible-to-disabled-for-first-time/>

[6] <https://www.prague.eu/cs/objekt/mista/116/petrinska-rozhledna?back=1>

[7] <http://www.praguecityline.cz/ke-stazeni>

[8] <http://presbariery.cz/cz/kultura/kulturni-centra-a-pamatky/item/12240-petrinska-rozhledna>

ingsteel